

לפרשת וישב: חלומות

חלום יעקב הוא ביטוי להשגה רוחנית. חלומות יוסף הם ביטוי לשאיפות כמוסות. חלומות פרעה הם ביטוי לחרדות כמוסות. חלומות שר המשקים ושר האופים הם ביטוי לציפיות והערכות שלהם את עתידם. החלומות כולם מהווים הזמנה לפתרון, ואחרי הפתרון – הזמנה לעשייה.

'הטבת חלום' הוא נוהל המתבצע כאשר מה שנחשף בחלום מבשר רעות ומטיל מורא על החולם. המקור מצוי כבר בגמרא (ברכות נה ב), נפסק בשלחן-ערוך והנוסח השלם מופיע בסידורים. ישנו גם 'נוהל מקוצר' להטבת חלום בשעת ברכת כהנים. 'הטבת חלום' אינה פועלת על החלום, אלא על החולם. היא משנה את תחושותיו, תגובותיו ודרך ההתמודדות שלו עם מה שחלם בחלום. במעמד של הטבת חלום, מבקש החולם שראה חלום 'ונפשו עגומה עליו' מאת אוהביו שיסייעו בידו לפתרו לטובה. ההטבה כוללת שינון פסוקים ומאמרים שיש בהם ביטויים של תקווה טובה, היפוך הרעה, שלום וברכה, ואף סדר של וידוי ותשובה, כדי לשנות את מקומו ומעמדו של החולם.

תענית חלום היא פעולה חריפה יותר. עצמת עגמת הנפש והיסורים שעלול חלום רע לגרום לחולם נתפסת על ידי חכמים כחמורה כל כך, שהיא מתירה תענית אפילו בשבת. בדרך כלל אסור להתענות בשבת, וההיתר להתענות תענית חלום בשבת הוא כעין דחית השבת מפני פיקוח נפש. יתר על כן, המתענה בשבת חייב להשלים אחר כך תענית על תעניתו, ולהתענות על עצם העובדה שהתענה בשבת. ובכל זאת, כטיפול חירום בחלום התירו להתענות בשבת. אפשר להתייחס אל תענית חלום כאל טיפול במחלה: חרדה ודכאון מוכרות כיום כבעיות רפואיות לכל דבר, ובהתאם לחומרת המחלה וסכנתה, היא גם דוחה שבת. ההכרה של חכמים במשמעויות החמורות של חלום רע מתבררת והולכת עם התקדמות מדעי נפש האדם כהבנה מעמיקה ורגישות מדויקת לתהפוכות הנפש האנושית. הרמב"ם מסביר את תענית החלום ככל תענית: 'כדי שישבו ויעור במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה'. (תעניות א יב). בעוד שרוב המפרשים פירשו שתענית חלום היא רשות למי שחפץ בכך, מדברי הרמב"ם משמע שזו ממש חובה. נראה שהרמב"ם הבין שחלום רע צריך להתפרש כסימן לבעיה שמחייבת התמודדות. התענית אינה רק פתרון להקל על אי-הנוחות הנפשית שנגרמת מן החלום, אלא היא ממש קריאה מחייבת לתיקון ותשובה. כנגדו, סבור הרשב"א (שו"ת א' קלב), שאין כל חובה להתענות, די בהטבת חלום ואף זו אינה חובה. דברי הרשב"א התפרשו לבעל ערוך השלחן באופן רחב יותר, כקריאה שלא להתחשב יתר-על-המידה בחלומות, "דיותר טוב שירגיל האדם את עצמו לבלי להביט אל חלומות, כי רובם אין בהם ממש, כדכתיב בקהלת 'כי בא החלום ברוב עניין' ופירש": 'כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שמעייין ומהרהר ביום'. ונאמר: 'כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלקים ירא', והשוה חלומות להבלים. ועיקר הכל לירא מפני האלקים ואז לא יירא מפני החלום. אמנם אם נפשו עגומה עליו שיש לו עגמת נפש מהחלום ודואג עליו..." אז יש לנקוט בהטבת חלום או בתענית חלום. (ערוך השלחן אורח חיים רכ ד)

גם הלמדן הליטאי השכלתני בן התקופה המודרנית אינו מכחיש את קיומם של אותם חלומות חריגים, המרעישים את לב האדם במידה כזו שכל ההסברים הרציונליים למיניהם אינם מצליחים לפתור ולהרגיע. אלו הם המקרים המצריכים התערבות וטיפול באמצעות הטבה, או באמצעות תענית.

היפוכו של דבר בחלומות טובים, אלו שאינם מעוררים חרדה וצער, אלא אדרבה, התפעמות ונכונות לפעולה ועשייה מתוך שמחה וטוב לבב, ולעתים מתוך אסרטיביות, נחישות ועצמה. אלה היו חלומותיו של יוסף. גם כאן יש לנקוט באותה מדיניות טיפולית: סתם חלום יכול להתפרש כדברים בטלים, הבלים. אפשר לראות בו עיבוד לחוויות של היום שחלף או למצב רוח מתחלף. אבל כאשר מתרחשת 'השנות החלום פעמיים', או תופעה אחרת שגורמת לאדם שלא להיות מסוגל להתעלם מן החלום או לפתור אותו ולפטור אותו בלא כלום, הוא מחוייב להתייחס אליו.

יוסף לא יכול היה להתעלם מחלומותיו מכיון שהם היו ביטוי של צורך פנימי, דחף בלתי פוסק, מקור הנעה אדיר – עצמה. אי אפשר לחשוב על 'הרעת חלום' נוראה יותר מזו שעשו לו האחים: לעגו לו, כינהו בעל החלומות, השליכוהו לבור, מכרוהו למצרים. גם אביו תרם את תרומתו המדכאת באמרו: "מה החלום הזה אשר חלמת, הבוא נבוא ... " אבל כל זה לא הועיל לבטל את הכוחות שחשף החלום ליוסף וביוסף.

זאת, מכיון שחלומות יוסף לא היו ביטוי של גאווה ויוהרה כפי שחשדו האחים. אלו לא היו פנטזיות של נער מתבגר, אלא גילוי של תכונת נפש וצורך פנימי עמוק שאסור היה ואי אפשר היה לדכאם. מובן, שדבר זה לא היה ידוע לאחים ולכן הם הגיבו כפי שמגיבים בדרך כלל לחלומות של האח הקטן והמרגיז. גם יעקב אביו סבר שעליו

להעמיד את הבן החולם במקומו, אבל יעקב לפחות לא ביטל את האפשרות האחרת, הרצינית: 'ואביו שמר את הדבר'.

השאלה כיצד מבחינים בין חלום של ממשות לבין חלום שהוא דברים בטלים לא נפתרה מעולם. אדרבה, מסוגיות הגמרא בנושא זה מוכח שאין לדבר תקנה, וחלק מהטיפול בחלום נועד לפתור את המבוכה בלבד של האדם בדבר המשמעות של החלום. בעומק הדבר, השאלה היא 'מה ה' אלקיך דורש מעמך'. היא אינה שונה במהותה מן המבוכה של הנביא המתחיל שמואל, השומע קול ואינו יודע מה פשרו, עד שעלי הכהן, החונך הזקן שלו, מסביר לו שהוא חווה לראשונה בחייו קריאה א-להית ויש ביכולתו לשפר את ההאזנה וההקשבה ואת מידת ההענות לה. חלום הוא רק אחד מששים בנבואה, אבל גם אחד מששים אינו דבר של מה בכך, וצריך לתת את הדעת כיצד לא להחמיצנו.